

Miroslav DAVLEVIČ

Vilniaus universitetas

miroslav.davlevic@flf.vu.lt

ORCID: 0000-0003-4599-4670

O JĘZYKU MŁODZIEŻY POLSKIEJ NA WILEŃSZCZYŹNIE RAZ JESZCZE

Przedmiotem artykułu jest omówienie specyfiki współczesnego języka młodzieży polskiej na Wileńszczyźnie, konkretnie jego odmiany socjolektalnej. W polskiej literaturze przedmiotu używa się wymiennie takich terminów, jak: *żargon*, *argot*, *gwary środowiskowo-zawodowe*, *socjolekt*, *slang*, *młodomowa*. Język środowisk młodzieżowych od dawna cieszył się dużym zainteresowaniem wśród badaczy w Polsce. Zdaniem znawcy tej problematyki Stanisława Grabiasa, tej odmianie językowej przysługuje

[...] ważne miejsce w zasobie socjolektów polszczyzny i ze względu na tradycję, i ze względu na ich powszechną znajomość. [...] Dla socjolingwistów stanowią one atrakcyjne obiekty badań: wpływ czynników społecznych na ich strukturę i na sposób funkcjonowania odbija się w socjolektach najpełniej (Grabias 1994: 126,74).

Powstała znaczna liczba artykułów i opracowań monograficznych, słowników dotyczących socjolektu młodzieżowego w Polsce (np. Wileczek 2018). Sygnalizowano w nich, że gwara młodzieżowa nie jest jednolita, lecz w dużym stopniu zróżnicowana terytorialnie (Dawlewicz 2000: 17–19). Jak dotąd w dotychczasowej literaturze przedmiotu brak było wyczerpujących opracowań dotyczących socjolektu młodzieży polskiej na Wileńszczyźnie.

Pierwszą próbą opisu socjolektu młodzieżowego na terenie Wilna był artykuł przedwojenny, opublikowany w 1935 roku na łamach dziennika „Kurier Wileński” przez Władysława Arcimowicza *Żargon uczni wileńskich szkół powszechnych* (Arcimowicz 1935: 3–5). Arcimowicz pracował jako nauczyciel szkół powszechnych oraz seminarium nauczycielskiego w Wilnie. Autor artykułu informuje, że materiał językowy został zgromadzony w wyniku obserwacji języka uczniów, posługujących się nim na terenie jednej z męskich szkół powszechnych w Wilnie. Można w tym wypadku mówić o weryfikacji prezentowanego słownictwa metodą obserwacji uczestniczącej, gdyż autor urodził się i mieszkał na stałe w Wilnie. Zgromadzony przez Władysława Arcimowicza materiał leksykalny (ok. 300 form wyrazowych) odzwierciedla różne dziedziny rzeczywistości pozajęzykowej. Autor opracowania dodaje jednak, że nie wszystkie zebrane przez niego wyrazy i wyrażenia są w powszechnym użytku. W jednej z klas połowa uczniów była znakomicie obeznana z omawianym socjolektem, w innych klasach dla 10–15% uczniów żargon ten był doskonale znany, inni znali go tylko częściowo. Procent uczniów całkowicie niezających tego żargonu był nieznaczny. Tacy uczniowie stanowili wyjątek, należeli do osób mało towarzyskich, trzymających się z dala od społeczności klasowej (Dawlewicz 2017: 229–239).

W okresie powojennym, w 1963 roku, ukazuje się interesująca monografia Zofii Kawyn-Kurzowej *Język filomatów i filaretów. Przyczynek do dziejów języka polskiego XIX wieku. Słowotwórstwo i słownictwo*, której badania nad językiem filomatów poszerzyły wiedzę z historii języka polskiego na ziemiach litewskich i białoruskich, wchodzących historycznie w skład państwa polskiego oraz o języku z początku XIX wieku (Kawyn-Kurzowa 1963). Autorka ta pisze m.in., że:

Istnieje jeszcze jeden dotychczas nie zauważony moment, który zasługuje na żywą uwagę przy badaniu języka filomatów: filomaci – członkowie pewnej organizacji – stanowią odrębne środowisko społeczne, w którym – jak zawsze w takich wypadkach – wytwarza się specjalny język, ściślej: specjalne słownictwo na bardziej codzienny, potoczny użytek. Język filomatów zatem można traktować również jako język pewnego środowiska (Kawyn-Kurzowa 1963: 7).

W języku filomatów można zatem wyróżnić kilka warstw – warstwę dominującą, czyli język ogólnopolski końca XVIII i początku XIX w., elementy archaiczne, wpływy innych języków oraz charakterystyczne dla języka filomatów elementy środowiskowe (różnego rodzaju indywidualizmy

i neologizmy). Na końcu opracowania autorka umieściła alfabetyczny wykaz żartobliwych przezwisk filomatów. Traktuje je jako zjawisko typowe dla gwary młodzieżowej, zwłaszcza studenckiej. Z wykazu widać, że większość przezwisk nadana została od cech zewnętrznych lub psychicznych ich nosicieli: *Długi* (K. Piasecki), *Krzywoboki* (A. Mickiewicz), *Niski* (J. Czeczot), *Rudy* (J. Sobolewski), *Mruk* (J. Jeżowski) itd. Wzorem bywały także przezwiska królów: *Jan I* (J. Czeczot), *Jan II* (J. Sobolewski), *Józef I* (J. Jeżowski), *Józef II* (J. Kowalewski), *Kazimierz Laskonogi* (K. Piasecki) itd. (Kawyn-Kurzowa 1963: 168–170).

Najpełniejszy obraz współczesnego słownictwa socjolektu młodzieżowego w Wilnie i na Wileńszczyźnie znalazł się w opracowaniu Mirosława Dawlewicza *Słownictwo socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie* (Dawlewicz 2000). Tu należy zastrzec, że zamieszczony w monografii materiał jest już właściwie obrazem zdarzeń minionych, stałe jednak okazują się mechanizmy tworzenia leksyki slangowej. Potwierdzają to późniejsze badania oraz prace: Barbary Dwilewicz *O przezwiskach nauczycieli na Wileńszczyźnie* (Dwilewicz 2000: 73–76), Marty Olenskiej *Ewolucja socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie* (Olenskaja 2008, komputeropis pracy dyplomowej, Wileński Uniwersytet Pedagogiczny) oraz Kamalii Kardyté *Wpływy języków obcych na słownictwo socjolektu młodzieży polskiej na Wileńszczyźnie* (Kardyté 2021, komputeropis pracy dyplomowej, Uniwersytet Wileński).

Mimo pewnej różnicy chronologicznej, zmian w omawianym słownictwie jest niewiele. Materiał wykazuje zasadniczą stałość i zwartość gwary młodzieżowej na terenie Wilna i Wileńszczyzny, w której wyłania się warstwa słownictwa regionalnego. Badania objęły stosunkowo zwarte środowisko młodzieży polskiej – uczniów szkół średnich oraz studentów uczelni wyższych w Wilnie, czyli jego stałych mieszkańców. Ankieta badawcza sporządzona została na podstawie siatki *Słownika gwary studenckiej* (Kaczmarek, Skubalanka, Grabias 1994), zmodyfikowanej i dostosowanej do warunków i realiów życia szkolnego. Zgromadzony materiał językowy liczył ok. 3 tys. jednostek leksykalnych, które zaklasyfikowano do następujących kręgów tematycznych: 1. człowiek; 2. części ciała; 3. cechy fizyczne oraz osoby je posiadające; 4. ubiór; 5. czynności fizyczne i fizjologiczne; 6. cechy psychiczne oraz osoby je posiadające; 7. procesy psychiczne; 8. postawa wobec otoczenia; 9. szkoła, nauka; 10. organizacja studiów; 11. życie społeczne i kulturalne; 12. koledzy; 13. miłość; 14. rodzina; 15. życie towarzyskie; 16. warunki życia w mieście.

Z zestawienia danych liczbowych, dotyczących wyróżnionych kręgów tematycznych, wynika jednoznacznie, że dominującą klasą leksykalną w słownictwie socjolektu młodzieży polskiej w Wilnie okazały się nazwy *części ciała* – 489 jednostek leksykalnych, co stanowiło 18,01% całości badanego materiału językowego. Liczne reprezentowane jest słownictwo określające *cechy fizyczne oraz osoby je posiadające* (12,15%), a także związane ze *szkołą i nauką* (11,28%). Dużą grupę stanowiły nazwy dotyczące życia codziennego, skupione w kilku kręgach tematycznych: *czynności fizyczne i fizjologiczne* (289 jednostek leksykalnych – 10,64%) oraz *ubiór* – 256 jednostek leksykalnych (9,43%). Skromnie przedstawiało się słownictwo dotyczące *życia towarzyskiego* (4,82%), *warunków życia w mieście* (4,53%) oraz *organizacji studiów* (3,87%). Marginalne miejsce zajęły natomiast takie kręgi tematyczne, jak: *procesy psychiczne* (zaledwie 24 jednostki leksykalne, 0,88%) oraz *życie społeczne i kulturalne* (1,41%). Kolejność występowania poszczególnych kręgów tematycznych ze względu na liczebność wraz z przykładami określa przedstawia poniższa tabela:

Tabela 1. Materiał językowy dotyczący języka młodzieży polskiej na Wileńszczyźnie

Nazwa kręgu tematycznego	Przykłady
1. Części ciała	głowa: czajnik, kaczan, kapusta, tykwa, dach, kocioł, strych; włosy: kudły, pejsy, priczison, słoma, nitki, wiermiszel, palma, spagetti, zapalki; twarz: morda, roża, pysk, ryj, pajalnik, fejs, charia, maska, kłown; oko: margaly, ślepiea, finały, latarki, szparki, szklanki, wpijawkki, szczeliny; nos: klów, dziób, niuchałka, smarkalnik, snapas, bulba, buldożer, szajba, pomidor; usta: łupy, chlebnica, gadaczka, guby; zęby: kłyki, chleboriezki, gryzuny, siekacze; ręka: łapy, nosilki, szakali; noga: łapci, chodziłki, kulasy, łasty, patyki; piersi: cycki, pierogi, rakiety, balkon; pośladki: dupa, kumpiaki, popa, taz, siedzenie, szynki itd.
2. Cechy fizyczne oraz osoby je posiadające	wysoki: szłang, długi, drabina, wyżka, sznurek; niski: liliput, karlik, kurdupel, pchła, skrzat, gnomik; gruby: beczka, tusza, balon, sadło, słoń, kołobok, globus, szafa; chudy: szkielet, zapalka, zdychota, chudoba, spiczka, chudol, anemik; młody: malawka, małolat, pastuch, szczeniak, sikun, małoletka; stary: starik, grzyb, próchno, sarkofag, senis; ładny: lala, krasawica, ciotka, modelka, cizia, lalulu, elegancik, rama, simpotny; brzydki: urodka, mymra, krowa, ofiara, wiedźma, wioska, rupieć, niezgrab, złom itd.

Nazwa kręgu tematycznego	Przykłady
3. Szkoła, nauka	uczyć się: <i>kuć, męczyć się</i>; o pilnym uczniu: <i>zauczka, kujon, zubritka, dzięcioł</i>; lekcje w szkole: <i>męka, piekło, tortury</i>; dzienniczek ucznia: <i>dokument, stopniówka, szmata</i>; klasówka, sprawdzian: <i>kontra, pi-sanka</i>; szkoła: <i>buda, szula, chata, więzienie, klatka, zona, saraj, dziura</i>; dzwonek na przerwę: <i>zbawienie, spasitiel, budzilnik, syrena, złota symfonia</i>; ocena niedostateczna: <i>chaja, cwaja, koł, pała, banan, szajba</i>; dyrektor szkoły: <i>dyrcio, boss, szef</i>; woźna (woźny) szkolny: <i>informer, komandos, dyżurka, babcia</i>; historia: <i>hista, histra, hista-glista</i>; język polski: <i>polisz, polak</i>; podręczniki: <i>papiery, kantyczki</i> itd.
4. Czynności fizyczne i fizjologiczne	mówić: <i>bazarić, lapnąć, pleść, trelić, brechać, szczekać</i>; plotkować: <i>bałbotać, łechać, raportować, szczekać</i>; narzekać: <i>nyć, jęczeć, gderać, marudzić, burczeć, kwilić, zawodzić</i>; zmyślać: <i>gnać, bujać, fantazjować, marzyć, trelić, blefować</i>; jeść: <i>chawać, chamać, wpychać, wpierdalać, wcinać</i>; pić: <i>buchać, chłać, chłobać, siorbać, drinkować, dundzić</i>; spać: <i>spatku, drychać, chrapać, kimarić</i>; plakać: <i>ryczeć, beczeć, nyć, wyć</i>; umrzeć: <i>kiknąć, skopycić się, deth</i>; załatwiać potrzebę fizjologiczną: <i>srać, scać, sikać, szczać, pipi</i> itd.
5. Ubiór	odzież: <i>ciuchy, szmaty, łachmany, trapki, szaty, wdzianko</i>; bielizna: <i>sprawa osobista</i>; spodenki, slipy: <i>trusy, majtki, pampersy</i>; stanik, biustonosz: <i>nacychnik, cyckonosz, befy nosz, pierścionosz, słuchawki</i>; krawat: <i>gałstuk, sielodka, chamut</i>; skarpety: <i>bumerangi, stojaczki, narkotyki, skirputki, smrody, suchary</i>; buty: <i>kamasze, pionierki, traktory, trepy, srajchody, klumpie, kauczuki, błotniki, gumisie</i>; okulary: <i>oczy, szkietka, szybki, lupy</i>; biżuteria: <i>cacka, błyskotki, brzękadła, paciorki</i>; kosmetyki: <i>farby, mazaniny</i> itd.
6. Koledzy	Kolega, koleżanka: <i>kumpel, koleś, drug, drugan, friend</i>; nie lubiany kolega, koleżanka: <i>klizma, mymra, zanuda</i>; przyjaźnić się z kim: <i>łazić, drużyć, kuligować, koleżankować</i>; powitanie (witanie się): <i>zdarow, labas, salut, hello, ahoj</i>; pożegnanie: <i>czao, bywaj, iki, adiu</i> itd.
7. Cechy psychiczne oraz osoby je posiadające	sprytny: <i>szczęściarz, lis</i>; wesoły: <i>komik, szutnik, pajac, chochotek, jajowy, bajerowicz</i>; smutny: <i>zanuda, flegma, markotny, nędza</i>; głupi: <i>tępota, bałwan, baran, kuku</i>; zrozumiały: <i>zaznajka, dupek, umnik, wypiędra</i>; pochlebca, fałszywy: <i>lizun, podchalim</i>; donosiciel, oszczerca: <i>stukacz, dzięcioł, jabida, sabaka, skundikas</i>; gadatliwy: <i>bałbatun, baba, brechajła, bełtacz, radio</i> itd.
8. Życie towarzyskie	kawiarnia, klub: <i>kawe, kavine</i>; dyskoteka: <i>dyska, potańculki, skiki, skaczki, dyskoplaska</i>; prywatka: <i>tusowka, pjanka, hulanka, burdel, party, orgia</i>; pić alkohol: <i>buchać, chłać, czytać książki</i>; o napoju alkoholowym: <i>jolka, nektar, sznaps</i>; papierosy: <i>cyzy, fajki, paluszki, smoczki</i>; tańczyć: <i>pokiwać się, tanculkać, skaczki</i> itd.

Nazwa kręgu tematycznego	Przykłady
9. Warunki życia w mieście	komunikacja – autobus: <i>busik, ciskanina</i> ; trolejbus: <i>trelík, troluś, ślimak</i> ; pociąg: <i>elektryczka</i> ; auto: <i>drynda, bryka, pabieda, kałamyga, kalosa</i> ; policja: <i>mintura, zieloni, faraony, ogórki, gliniarze, fary</i> ; kościół – budynek kościoła: <i>kaplica, modlarnia</i> ; ksiądz: <i>ojciec, bačka, święty, pobożnik, tata</i> ; zakonnica: <i>monaszka, siostra, pingwin, przytulanka</i> ; cmentarz: <i>mogilnik, grobowisko, odpoczywalnia, grobownia</i> ; pieniądze: <i>babki, forsa, baksy, kasa, dolcy, szmal, kapitał</i> itd.
10. Człowiek	człowiek: <i>chłop, człek, typ, gość, istota, jeden, szeregowiec, frukt, towar</i> ; mężczyzna\chłopiec: <i>facet, dziad, muzyk, boy, frajer, facio, korisz, man\men</i> ; kobieta\dziewczyna: <i>baba, facetka, ciotka, dziewczka, laska, biksa, krasawica, kiska, rybka, dziwka, krowa, artystka</i> itd.
11. Organizacja studiów	uniwersytet: <i>uniwerek, unik, batory, szkoła</i> ; student: <i>mądral, student</i> ; rektor: <i>szef, boroda</i> ; dziekan: <i>chrzestny</i> ; zajęcia: <i>banaluki, lekcje, męczarnia</i> ; stypendium: <i>stypka, pensja</i> ; dom akademicki: <i>barak, chata</i> ; kolega z pokoju: <i>družban, pokojowiec, pokojówka</i> ; stancja: <i>wypożyczalnia, kwatery</i> ; stołówka: <i>chlew, trupiarnia</i> ; dziekanat: <i>gniazdo</i> itd.
12. Miłość	sympatia: <i>kiciuś, kadra, lubownica, bachuras, chachał, lubimczik</i> ; kobieta\dziewczyna złego prowadzenia się: <i>szliundra, kurwa, szafawa, żertwa, żaba</i> ; kobieciarz: <i>babnik, babiarz, bladun, spódniczka, alfons</i> ; zakochać się: <i>zabujać się, oszaleć</i> ; list miłosny: <i>samolocik, walentyna</i> itd.
13. Postawa wobec otoczenia	oszukiwać: <i>wykiwać, zalewać</i> ; kraść: <i>gwizdnąć, zwędzić</i> ; dawać łapówkę: <i>blatować, podmazać</i> ; bić: <i>brykać, wmazać, odmłucić, kielbaścić</i> ; awantura: <i>koncert, cyrk</i> itd.
14. Rodzina	rodzice: <i>bački, pleśniaki, sznurki</i> ; ojciec: <i>bačka, stary, papasza, tewukas</i> ; matka: <i>matula, stara, mamania, mamuśka</i> ; siostra: <i>sistrucha, mała, sister</i> ; brat: <i>bratan, bratok, bratielnik</i> ; dom rodzinny: <i>chata, house, kurnik, piekło</i> itd.
15. Życie społeczne i kulturalne	kino: <i>cinema, telewizornia</i> ; teatr: <i>divadlo, operhouse</i> ; muzyka: <i>muizon, bumcyk, melodia</i> ; sport: <i>gimna, fizra, tyłkokręcadło, wf show</i> itd.
16. Procesy psychiczne	bać się: <i>trusić, sikać, szugatsa</i> ; denerwować się: <i>wkurzyć się, psichować</i> ; o zdenerwowanym: <i>nerwny, wkurzony, nerwus</i> itd.

Młodzież polska na Wileńszczyźnie to osoby polilingwalne. Wszyscy znają kilka języków. Młodzież ta jest przywiązana do języka ojczystego, który ma status języka codziennego. Jest nim najczęściej regionalny wariant języka polskiego (tzw. polszczyzna wileńska). Jednocześnie młodzi ludzie deklarują dobrą znajomość języka rosyjskiego i – na drugim miejscu – języka litewskiego. Charakterystyczną cechą socjolektu młodzieży polskiej na Wileńszczyźnie jest zatem duża liczba zapożyczeń z różnych języków. W środowisku wielojęzycznym obecność zapożyczeń leksykalnych jest zjawiskiem nieuniknionym. Najliczniejszą grupę stanowią zapożyczenia z języków wschodniosłowiańskich. Wśród nich dominują rusycyzmy. Spory rejestr zapożyczeń leksykalnych, w tym także wyrażen frazeologicznych, wiąże się z pozycją języka rosyjskiego w niedalekiej przeszłości jako języka urzędowego i interdialektu, tj. środka komunikowania się mieszkańców Wileńszczyzny. Zapozyczaniu z języka rosyjskiego sprzyja również bliskie pokrewieństwo obu języków i związane z tym podobieństwo wielu wyrazów oraz związków wyrazowych. Zapożyczenia rosyjskie zostały przejęte nie z języka literackiego, lecz z potocznego języka rosyjskiego lub z rosyjskich gwar środowiskowych (np. przestępczej, młodzieżowej). Młodzież polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie posługuje się socjolektem, który w dużej części jest „mieszaniną” rosyjskiej gwary przestępczej oraz ogólnosłowiańskich ekspresywizmów (przekleństw i wulgaryzmów). Mimo bezpośredniej styczności z językiem litewskim na tym terenie, brak większej liczby wyrazów zapożyczonych z tego języka. Przyczyną takiej sytuacji może być fakt, iż w języku litewskim nie ukształtował się odrębny socjolekt młodzieżowy. Słownictwo to należy najczęściej do warstwy potocznej języka litewskiego i ma charakter cytatowy, tj. są to wyrazy przeniesione z języka litewskiego w formie oryginalnej lub nieznacznie spolszczonej.

Jak już wcześniej wspomniano, charakterystyczną cechą socjolektu młodzieży polskiej w Wilnie jest duża liczba zapożyczeń z różnych języków (39,62% całości materiału). Zapożyczenia z języków wschodniosłowiańskich (rosyjskiego, białoruskiego i ukraińskiego) stanowiły ponad 1/3 zebranego materiału słownikowego. Zdecydowanie dominowały tu nowsze rusycyzmy. Oto niektóre z przykładów: *duchi* ‘zapach brudnych skarpet’, ros. *духу* ‘perfumy’; *gałstuk* ‘krawat’, ros. *галстук*; *koł* ‘ocena niedostateczna’, ros. *кол* pot. ‘pała’; *karapus* / *karapuz* ‘mały, niski człowiek’, ros. *капаныз*, pot. ‘bąk, berbec, bobas, szkrab’; *łariec* ‘głowa’, ros. *лапеу* ‘skrzyneczka, szkatułka, puzdro’; *malawka* ‘1. młody, niedoświadczony; 2. mały niski człowiek’, ros. *малавка* przen. ‘mały, małego wzrostu’;

mintura / mientura ‘policjanci’, ros. *ментура*; *kogci / kokci* ‘paznokcie’, ros. *когти* ‘pazury, szpony’; *mat* ‘przekleństwo, zasób przekleństw’, ros. *мат*; *sienokosiłka* ‘grzebień’, ros. *сенокосилка* ‘kosiarka’; *szkiet* ‘mały, niski’; ros. *шкел пот.* ‘wyrostek, smarkacz’; *szlang* ‘wysoki, często jednocześnie o chudym’, ros. *шланг* ‘wąż gumowy’ itd.

Należy podkreślić, że w dalszym ciągu zdecydowana większość młodych Polaków mieszkających na Wileńszczyźnie deklaruje dobrą znajomość języka rosyjskiego, chętnie wybiera język rosyjski jako drugi język obcy w szkołach. Większość tych osób ma przyjaciół wśród młodzieży innej narodowości, na co dzień funkcjonuje w wielonarodowościowym wileńskim środowisku. Zgodnie z przewidywaniami natomiast znacznie mniejszą grupę w zgromadzonym materiale słownikowym stanowiły lituanizmy. Są to wyłącznie zapożyczenia o charakterze cytatu, tj. wyrazy przeniesione z języka litewskiego w formie oryginalnej lub nieznacznie spolszczonej, np. *kirvis* ‘siekiera’ na określenie wymagającego nauczyciela, wykładowcy; *girtuoklis* ‘pijak’, *lenta* ‘tablica’, *labas* ‘zwrot powitalny’.

Wśród innych zapożyczeń znalazły się anglicyzmy (np. *bos / boss* ‘dyrektor szkoły’; *disneyland / dzisnej lend* ‘ubikacja szkolna’; *o.k.* ‘ocena dobra’; *school* ‘szkoła’; *englisz / inglisz* ‘angielski’; *polisz* ‘polski’ itd.) i italianizmy (są to przede wszystkim cieszące się dość dużą popularnością wśród młodzieży wileńskiej włoskie pozdrowienia i zwroty grzecznościowe używane jako pożegnanie, np.: *czao / cziau*, *ariwederci*, *asta la vista*). W analizowanym materiale leksykalnym wystąpiły także okazjonalne zapożyczenia z języka czeskiego i niemieckiego. Wymienić tu można bohemizm *divadlo* (czes. *divadlo* ‘teatr’) zastosowany w tym samym znaczeniu oraz germanizm *deutsh / dojcz* (niem. *deutsch* ‘niemiecki’) użyty przez młodych respondentów na określenie przedmiotu, lekcji języka niemieckiego. Elementy obce zostały wprowadzone przez respondentów dla odświeżenia słownictwa lub po prostu w celu popisania się znajomością języków obcych.

Młodzież wileńska nie ma negatywnego stosunku do dialektu północnokresowego, stąd też obecność w ich socjolekcie wielu nazw o charakterze regionalno-dialektalnym, nieznanymi gwarze uczniowskiej i studenckiej w Polsce. Są to regionalizmy i dialektyzmy typowe dla północnokresowej odmiany polszczyzny, użyte często w znaczeniu metaforycznym. Tak jak np. *babnik* ‘kobieciarz’ – wyrazu użyto w tym samym znaczeniu; *bałbotać* ‘mówić prędko, niezrozumiale, nie do rzeczy’ – w znaczeniu ‘plotkować’; *bałdawieszka* ‘gruba laska, kij, pogardliwie – tępy umysł, człowiek

ograniczony' – określenie głowy głupca; **blin** 'rodzaj naleśnika' – respondenci użyli tego wyrazu na określenie szerokiego nosa; **hadota** 'obrzydliwy, wstrętny, paskudny' – określenie kobiety, dziewczyny brzydkiej, nieatrakcyjnej; **kaczan** 'głęb' – określenie głowy; **kałamaszka** 'lekki wózek jednokonny, mniejszy od bryczki' – użyto na określenie auta, samochodu; **kiarepła / kirepła** 'niezdara, niedołęga' – określenie mężczyzny, chłopca z zabarwieniem ujemnym ('niezgrabny, ociężały'); **kumpiak** 'szynka' – najczęściej używa się w liczbie mnogiej *kumpiaki* na określenie tylnej części ciała, pośladków; **trapka** 'ścierka' – wyrazu użyto w znaczeniu gąbki do wycierania tablicy itd.

W prezentowanym materiale słownikowym odnotowano ok. 350 innowacji leksykalnych (semantycznych i słowotwórczych), charakterystycznych wyłącznie dla socjolektu młodzieży polskojęzycznej w Wilnie. Najliczniejszą grupę stanowią neologizmy znaczeniowe. Najwięcej wystąpiło tu neosemantyzmów powstałych głównie w wyniku przeniesienia nazwy wskutek fizycznego podobieństwa desygnatów, np. krągłość *cebra*, *tykwy*, *saganu*, *kotła*, *balonu*, *beczki*, *wiadra* spowodowała, że ich nazwami respondenci określili 'głowę'. Podobieństwo kształtu stało się źródłem metaforycznych przesunięć również w nazwach: *makarony*, *pajęczyna*, *zapałki* 'włosy, najczęściej cienkie, rzadkie'; *piramida*, *kogucik*, *lampeczka* 'rodzaj fryzury'; *kropeczki*, *szczeliny* 'małe oczy'; *widły* 'rzadkie zęby'; *drabiny*, *ósemki* 'krzywe nogi'; *pierogi*, *rakiety*, *cebry*, *arbuzy*, *bomby*, *piłeczki* 'piersi kobiece, biust'; *bomba* 'otyły'; *bierwiona* 'książki, szczególnie grube'.

Nieco mniejszą grupę stanowiły neologizmy strukturalne (wyrazowe i frazeologiczne). Częste były tu derywaty z sufiksami typowymi dla kategorii nazw narzędzi oraz wykonawców czynności o zabarwieniu atrybutywnym, np.: *-acz / e* (*bełtacz* 'gadatliwy', *siekacz / e*, *kąsacz / e* 'zębny'); *-aczka* (*wypiedraczka* 'kobieta / dziewczyna zarozumiała, próżna'), *korzystaczka* ('niekoleżeński, szkodzący kolegom, w różny sposób wykorzystujący innych'); *-ałka* (*czesałka*, *grzebałka* 'grzebień', *nakręcałka* 'łokówka do włosów'); *-alnik / i* (*smarkalnik* 'nos', *drapalnik / i* 'paznokcie'); *-nik / i* (*ocennik* 'dziennik szkolny', *błotnik / i* 'buty gumowe'). Rzadkie były formacje powstałe w wyniku derywacji wstecznej integralnej lub dezintegralnej oraz różnego rodzaju ucięć, np. *litra* ('literatura'), *chemka*, *chemsa* ('chemia'), *bota* ('botanika'); *uni*, *unik* ('Uniwersytet Wileński'), *ped* ('Wileński Uniwersytet Pedagogiczny').

Z przeprowadzonych badań wynika, że młodzież wileńska jest świadoma zróżnicowania języka polskiego i potwierdza istnienie odrębnej

odmiany środowiskowej polszczyzny na Litwie – socjolektu młodzieżowego. Przeważająca część respondentów postrzegała różnice między językiem młodzieży („mówieniem po szkolnemu”) a językiem dorosłych. Podobnie jak w Polsce i innych krajach – wspólne zainteresowania i obyczaje, określone potrzeby psychiczne powodują wyodrębnienie się grup młodzieżowych posługujących się własnym językiem, np. gwarą szkolną lub studencką.

Przed kilku laty na Litwie ukazały się fragmenty powieści *Robczik*, pisanej od wielu lat w odcinkach przez wileńskiego pisarza i filmowca Bartosza Połońskiego o życiu polskiej młodzieży mieszkającej w litewskiej stolicy. Od początku uwagę czytelników zwracała nie tylko multimedialna metoda prezentacji powieści w sieci, ale przede wszystkim język utworu. *Robczik* bowiem został napisany odmianą środowiskową, którą posługuje się polska młodzież mieszkająca w Wilnie i okolicach¹. Język *Robczika* od kilku lat stanowi przedmiot badań językoznawców na Litwie. I tak np. Irena Masojć stwierdziła:

Zamierzeniem autora było odtworzenie subkultury miejskiej (a w tym również jej języka) okresu transformacji ustrojowej na przełomie XX i XXI w. W tym celu autor powieści zastosował stylizację środowiskową. Bartosz Połoński język swoich bohaterów nazywa „językiem ulicy” lub „gwarą wileńską”, w rzeczywistości jednak jest to zbiór bardzo zindywidualizowanych idiolektów (lub stylów mówienia), które autor dość trafnie wykorzystuje do charakterystyki bohaterów powieści należących do różnych środowisk (młodzież szkolna / harcerze / dealerzy narkotyków) i różnych generacji (młodzież / dorośli). Główni bohaterowie powieści reprezentują pokolenie, które dziś ma około 40 lat. W wywiadzie B. Połoński stwierdza, że współczesna młodzież stosuje już inne środki ekspresji i jej język przestaje być dla niego zrozumiały (Masojć 2023: 92).

W maju 2023 roku odbyła się premiera spektaklu *Robczik*, którego scenariusz powstał na podstawie powieści Bartosza Połońskiego i tekstów napisanych przez aktorów Polskiego Teatru w Wilnie. Akcja rozgrywa się

¹ Fragmenty powieści początkowo były zamieszczane na stronie internetowej www.robczik.lt. Po wielu latach Bartosz Połoński zachęcony przez różne osoby, postanowił uzupełnić, zredagować i wydać ją w postaci książkowej. Powieść ukazała się w polskim wydawnictwie #części_proste: Bartosz Połoński, *Robczik. Powieść wileńska*, Gdańsk 2023. Relacja ze spektaklu w Wilnie: <https://wilnoteka.tvp.pl/70748508/mlodziezowy-eksperyment-spektakl-robczik> (dostęp: 22.06.2023) oraz <https://wilno.tvp.pl/69792059/premiera-robczika> (dostęp: 11.05.2023).

w różnych dzielnicach Wilna. Łączy fikcję i rzeczywistość. Robczik w slangu młodzieżowym to – męskie imię własne Robert. Właśnie język, którego używają bohaterowie przedstawienia, wywołuje największe kontrowersje wśród widzów. Bartosz Połoński zaczął pisać *Robczika* ponad dwadzieścia lat temu. Jego zdaniem z biegiem czasu slang wileński będzie się zmieniał. Utwór Połońskiego stał się przedmiotem polemiki i ostrej krytyki ze strony purystów i konserwatywnych elit polskiej społeczności Litwy. Na przykład Czesława Osipowicz, znana polonistka na Wileńszczyźnie, po obejrzeniu sztuki *Robczik* w swoim dość krytycznym artykule napisała:

Dla Juliusza Słowackiego niezwykle ważna była sprawność językowa, która z kolei wymaga świadomości językowej, popartej wiedzą lingwistyczną, ta natomiast dotyczy zasad i wzorców językowych oraz zdolności odróżniania środków normatywnych od nienormatywnych. Podstawowym przejawem świadomości językowej jest postawa wobec języka (Osipowicz 2023: 32).

I dalej dłuższy cytat:

Nigdy nie zetknęłam się z tego typu językiem, jakim posługiwali się aktorzy, chociaż od urodzenia obracam się wyłącznie w środowisku polskim na Litwie, które, śmiem twierdzić, znam bardzo dobrze. Coś mnie w życiu ominęło, coś przegapiłam? [...] Niedorzecznością jest nazywać język, którego młodzież używała na scenie, slangiem młodzieżowym, gwarą wileńską, językiem tutejszym, mową środowiskową czy stylizacją językową (trochę się na tym znam). To po prostu margines: dosłownie i w przenośni. Wulgarny rosyjski język. Pokolenie, które posługiwało się na co dzień naszą swojską, śpiewną gwarą wileńską, właściwie odeszło. [...] Uważam, że ogromną krzywdę wyrządziła młodzieży [reżyserka sztuki – M.D.] zaangażowanej w występ, która językowo jest niedojrzała [...], posługując się przekleństwami, rusycyzmami. Nazwałabym taki proceder szkodnictwem. [...] W jednym z podcastów „*Robczik* od kuchni” usłyszałam propozycję, by w ciągu kilkunastu minut podczas lekcji polskiego uczniowie posługiwali się językiem „tutejszym”. Odebrałam to jako wyjątkową bezmyślność, wręcz makabryczny żart. Nauczyciel (nie tylko polonista), który nie dba o kulturę języka oraz nie poprawia błędów językowych mówionych i pisanych, popełnianych przez uczniów, jest złączyńcą. Nie ma moralnego prawa pracować z dziećmi, z młodzieżą (Osipowicz 2023: 33).

Trudno zatem się dziwić, że premiera *Robczika* zgromadziła tłumy widzów, a sztuka wzbudziła wiele kontrowersji. Entuzjazm młodej publiczności stał się ze zgorszeniem starszej widowni. *Robczik* stał się manifestem emancypacji polskiej młodzieży na Litwie, zbuntowanej przeciw

tradycyjnym wzorcom narzucanym od lat przez polskie elity Wileńszczyzny. To artystyczny wyraz przynależności do zglobalizowanej, uniwersalnej wspólnoty własnego pokolenia.

Na koniec warto przytoczyć opinię Haliny Zgółkowej, autorki *Nowego słownika gwary uczniowskiej* (Zgółkowa 2004: 8):

[...] swoją gwarę uczniowską tworzy właściwie każde pokolenie. Pokolenia jednak dorastają, część swojej młodości (w tym także swój język) przechowują we wspomnieniach, czasem nawet próbują go zakonserwować i posługiwać się nim nadal, już w dorosłości. Narażają się w ten sposób na anachroniczność, może wręcz śmieszność. Wszystko dlatego, że gwara uczniowska zmienia się szybko i powtarzać jej nie można, a pewnie też nie należy.

Niewątpliwie przedstawiony w artykule materiał językowy jest rejestracją ulotnej chwili, a opisana wyżej leksyka środowiskowa jest już właściwie dla dzisiejszego ucznia bądź studenta świadectwem przeszłości. Nie można jednak zrezygnować całkowicie z analizy zgromadzonego wcześniej materiału językowego, gdyż gwara młodzieżowa w tej postaci nie zniknęła ze środowisk młodzieżowych w Wilnie całkowicie. Można w niej ciągle jeszcze spotkać wiele nazw i określić funkcjonujących obecnie. Przetrwały przede wszystkim wyrazy, które określają niezmiennie realia szkolne i uczelniane: egzaminy, przedmioty nauczania itd. Jednocześnie wiele zmieniło się w rzeczywistości szkoły polskiej na Litwie (np. wprowadzono gimnazjum, wcześniej zmieniono skalę ocen), co na pewno znalazło swoje odzwierciedlenie w języku młodzieży wileńskiej. Wydaje się jednak, że mechanizmy tworzenia leksyki slangowej na tym terenie są w miarę stałe i być może w przyszłości także pozostaną niezmienione.

BIBLIOGRAFIA

- Arcimowicz W., 1935, *Żargon uczni wileńskich szkół powszechnych*, „Kurier Wileński”, nr 185, 09.07.1935, s. 3–5.
- Dawlewicz M., 2000, *Słownictwo socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie (na podstawie badań ankietowych)*, Warszawa.
- Dawlewicz M., 2017, „Menta zahaczył karentę na załamance”, czyli o przedwojennej gwarze uczniowskiej w szkołach powszechnych w Wilnie, w: *W labiryncie polszczyzny*, red. B. Jędryka, E. Kwapien, Warszawa, s. 229–239.

- Dwilewicz B., 2000, *O przezwiskach nauczycieli na Wileńszczyźnie*, „Studia Slawistyczne 2”, s. 73–76.
- Grabias S., 1994, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S., 1994, *Słownik gwary studenckiej*, Lublin.
- Kawyn-Kurzowa Z., 1963, *Język filomatów i filaretów. Przyczynek do dziejów języka polskiego XIX wieku. Słowotwórstwo i słownictwo*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Masojć I., 2023, *Zapożyczenia czy przełączania kodów? Analiza integracji morfo-syntaktycznej litewskich i rosyjskich rzeczowników w powieści Bartosza Połńskiego „Robczik”*, „Slavistica Vilnensis” vol. 68, s. 87–101.
- Osipowicz Cz., 2023, *Zbrukana kochana ojczyzna polszczyzna*, „Magazyn Kuriera Wileńskiego”, nr 26, 01–07.07.2023, s. 32–33.
- Połński B., 2023, *Robczik. Powieść wileńska*, Gdańsk.
- Wileczek A., 2018, *Kod młodości. Młodomowa w kontekstach społeczno-kulturowych*, Warszawa.
- Zgółkowa H., 2004, *Nowy słownik gwary uczniowskiej*, Wrocław.

NETOGRAFIA

- Olenskaja M., *Ewolucja socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie*, <https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/3e021f4e-43de-4f24-9153-7a77a8c98003> (dostęp: 18.06.2024).
- <https://wilnoteka.tvp.pl/70748508/mlodziejowy-eksperyment-spektakl-robczik> (dostęp: 22.06.2023)
- <https://wilno.tvp.pl/69792059/premiera-robczika> (dostęp: 11.05.2023).

ONCE AGAIN ABOUT THE LANGUAGE OF THE POLISH YOUTH IN THE VILNIUS REGION

Summary

This article discusses the specifics of the contemporary Polish youth language in the Vilnius region, specifically its sociolectal variety. In Polish literature, terms such as *jargon*, *argot*, *professional and community dialects*, *sociolect*, *slang*, *young speech*. The Vilnius youth are aware of the diversity of the Polish language and acknowledge the existence of a distinct, youth-specific variety of Polish in Lithuania. The linguistic material presented in this article captures a fleeting moment, and the environmental vocabulary described is, for today's students, a testament

to the past. However, we cannot completely abandon the analysis of previously collected linguistic material. Many names and expressions still exist today. The mechanisms for creating slang vocabulary in this area are relatively stable and may remain unchanged in the future.

Keywords: youth sociolect, linguistic awareness, language of the Polish youth in the Vilnius region